

«Нова заповідь» (1949), роман-памфлет «Слово за тобою. Сталіне!» (1950), «Вічний імператив», «Лепрозорій», п'єси «Пророк», «Над», книга оповідань «Намисто». Протягом 30 років творив свою концептуальну філософську працю «Конкордизм» — систему побудови щастя. В. вважав, що кожна людина повинна діяти думки про необхідність вдосконалення, вишого рівня моральної самосвідомості, гармонії.

Тв.: Відродження нації (Історія української революції, марець [березень] 1917 р.—грудень 1919 р.): В 3 ч., К.: Відень, 1920; Шоденник. В 2-х т. Едмонтон: Нью-Йорк, 1980; Володимир Винниченко. Анотована бібліографія / Упор. В. Стельмашенко. Едмонтон, 1989; В.К. Винниченко (1880–1951): Бібліографічний покажчик. Х., 1995.

Лит: Слабошпицький М. Письменник світового масштабу: Штрихи до портрета Володимира Винниченка // Українська мова і література в школі. 1991. № 2; Самарцев І.Г. До біографії В. Винниченка // Архіви України. 1991. № 4; Федченко П. Вступ до винниченкіани // Сучасність. 1992. № 6; Мороз Л.З. Сто рівноцінних правд: Парадокси драматургії В. Винниченка. К., 1994; Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: біографічний довідник. К., 1998; Панченко В.Є. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. К., 2004; Кильчицький С.В., Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко. К., 2005; Солдатенко В.Ф. Три голгофи:

Політична доля Володимира Винниченка. К., 2005.

Ікон.: Володимир Винниченко. Шоденник. В 2-х т. — Едмонтон: Нью-Йорк, 1980.

С.М. Ляшко

ВИННИЧЕНКО Володимир Кирилович (16(28).07.1880, м. Єлисаветград, нині Кіровоград, — 06.03.1951, Мвжен, департамент Приморські Альпи, Франція) — письменник, публіцист, політичний і державний діяч.

Народився в бідній селянській родині. 1890–97 навч. в Єлисаветградській гімназії (іспити на атестат зрілості склав екстерном 1900 в гімназії м. Златополя), 1901–02 — на юридичному ф-ті Київського ун-ту. Працював наймитом в поміщицьких маєтках та в багатих селян, після звільнення з ун-ту деякий час вчителював. Брав активну участь в діяльності Революційної української партії (РУП), згодом перейменованої на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), був членом її ЦК, редактором партійного органу газети «Боротьба». За рев. діяльність В. 1902 було арештовано, ув'язнено, а восени того самого року забрано до війська, де він не поривав із рев. діяльністю. Вчасно попереджений про запланований новий арешт, вперше виїхав за кордон. Показово, що й ставши визнаним письменником, В. продовжував політичну діяльність: перебуваючи на еміграції (до 1914), нелегально приїздив до Росії (під час одного переходу кордону був

заарештований і в 1903–04 знову ув'язнений), був членом Закордонного комітету РУП і співредактором (разом із Д. Антоновичем) її газети «Гасло», згодом — співробітником журналів «Дзвін» (1913–14) і «Украинская жизнь» (1912–17).

Від 1917 В. брав активну участь в українському національно-визвольному русі як головний редактор «Робітничої газети», лідер УСДРП, заступник голови Центральної Ради та перший голова її Генерального секретаріату. Мав великий вплив на формування універсалів Центральної Ради. За гетьманату П. Скоропадського очолював опозиційний Український національний союз, відіграв визначну роль в антигетьманському повстанні та з листопада 1918 по лютий 1919 був головою Директорії. В 1919 на еміграції написав спогади «Відродження нації», в яких пояснює причини виїзду незгодою з правохильницькою та проантантівською політикою більшості українських партій, піддає критиці (подеколи надмірній) дії всіх наступних українських урядів, але загалом події в Україні 1917–19 відображає з патріотичних позицій.

Сподіваючись добитися шляхом переговорів із урядом Леніна української радянської самостійності, В. в 1920 оголосив про своє примирення з Радянською владою, організував закордонну групу Української комуністичної партії (УКП) із видавничим органом «Нова доба», приїздив до Москви та Харкова, де йому було

запропоновано посади заступника голови Раднаркому та наркома закордонних справ республіки. Висунуті В. умови входження до уряду (визнання справжньої самостійності УСРР, відповідна реорганізація її уряду, затвердження його членом Політбюро ЦК КП(б)У) не були прийняті. 23.09.1920 В. повернувся за кордон, де розгорнув кампанію боротьби з більшовизмом: друкує в «Новій добі» «Лист до українських робітників і селян», статтю «Революція в небезпеці», «Справоздання з подорожі на Україну» та ін., що мали міжнародний резонанс і призвели до оголошення В. V Всеукраїнським з'їздом Рад (25.02–03.03.1921) «ворогом народу» і «поза законом». Повернувшись до м. Ціллендорфа під Берліном, В. разом із М. Шаповалом редагує журнал «Нова Україна». 1925 переїздить до Франції, присвятивши своє життя літературній і публіцистичній діяльності.

Концептуально В. визнавав марксизм (із виразними акцентами на національному аспекті, що й стало джерелом гострих розбіжностей із московським більшовизмом), але його світогляд зазнав впливів західного лібералізму та гуманізму. В середині 30-х рр. В. започатковує розроблення власної світоглядної системи — так званого конкордизму, остаточно викладеної в 2-томному етико-філософсько-соціологічному трактаті «Конкордизм» (1945, не опубл.). В. обстоював можливість створення нового суспільного світового устрою на основі безконфліктності та

погодження (лат. *concordia* — «погодження», «одностайність»), шлях до якого, з одного боку, — запровадження системи виробничих кооперативів, співвласниками яких стали б робітники, а отже, й ліквідація як соціалістичної, так і капіталістичної форм власності, з іншого — моральне вдосконалення людини: від повождження в суспільстві до індивідуальних звичок і дотримання рецептів харчування. У публіцистичних працях В. жваво відгуквався на політичні події в Радянській Україні, викладав власне бачення її проблем і способів їх розв'язання (в 20-і роки в світлі націонал-комуністичної, з сер. 30-х — конкордистської теорій), часом критикував праві угруповання укр. еміграції й окремих її діячів, особливо С. Петлюру, водночас пропонуючи шляхи її об'єднання й консолідації. В 1941 переслідувався нім.-фашистською окупаційною владою, деякий час перебував в ув'язненні в концтаборі. В останні роки В. наполягав, що конкордизм як вчення «є цілковитою протилежністю московському комунізмові» (ст. «Два спростовання», 1950), посилив боротьбу за об'єднання всіх партій укр. еміграції, активно виступав проти гонки озброєнь. Послідовно обстоюючи нац. ідею, В. в «Конкордизмі» та деяких публіцист. працях («Плебисцит на Україні» (1937), «Заповіт борцям за визволення» (1950) та ін.) передбачав політичні перспективи України — здобуття нац. незалежності шляхом всенародного референдуму, роздержавлення

пром. підприємств та ін., в суспільному масштабі — крах комуністичних рухів, спад гонки озброєння, політичне збанкрутіння рев. рухів, побудованих на тероризмі, тощо.

Літературну діяльність В. почав 1902. Оповідання, написані напередодні та під час революції 1905–07 («Раб краси», «Квззь та Гришчунь», «Контрасти», «Боротьба», «Хто ворог?», найвідоміше — «Голота», 1905; перша зб. оповідань «Краса і сила», 1906) відзначалися глибоким реалізмом, актуальною соціальною тематикою та новаторською художньою манерою письма — виразно імпресіоністичною, з увагою до внутр. переживань героїв, — яка істотно вирізняла їх на тлі народницької прози. Правливе відображення В. соціальних контрастів того часу, внутр. світу людини, пластичність у змалюванні побутових сцен, пейзажів дістали високу оцінку І. Франка та Лесі Українки. Але захоплене сприймання революції, яка наближалася і з якою В. пов'язував сподівання не лише на соціальне, а й національне визволення («Хто ворог?», «Суд», «На пристані», «Студент», «Біля машини»), ще в роки революції дедалі більше поступалося розчаруванню, почерпнутому В. із безпосередньо революційного оточення: моральної нестійкості самих революціонерів, дотримування ними норм «старої», «буржуазної» суспільної моралі тощо. Тема їх боротьби та хитань, їхніх пошуків «новітньої» моралі, одним із принципів якої В. вважав прин-

цип «чесності з собою», домінує вже в повісті «Дрібниця» («Моє останнє слово», 1906) і перших драматичних творах — «Дисгармонія» (1906), «Шаблі життя» (1907), «Великий Молох» (1907) тощо. Заглиблення в цю проблематику, в дослідження психологічних витоків розчарування в революції, мотивів ренегатства й індивідуалізму, а згодом і захоплення модними філософськими та естетичними теоріями в роки реакції — в романах «Чесність з собою» (1911), «Рівновага» (1912), «По-свій!» (1913), «Божки» (1914), «Хочу!» (1915), а особливо в романі сатиричної спрямованості «Записки Кирпатого Мефістофеля» (1916) — були розцінені як відступ від революційної тематики та здобули негативні відгуки не тільки в російській, перш за все марксистській пресі, а й в публікаціях С. Єфремова, І. Тешенка, М. Сріблянського та інших українських критиків. Водночас низка творів В. пореволюційного періоду, зокрема драматичних («Мemento», 1909; «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», 1911) співзвучні з новітньою європейською драматургією, що й забезпечило популярність його творів: п'єси В. із великим успіхом ставилися в найбільших театрах багатьох країн Європи та США, не сходили з театральних сцен Росії й України навіть в роки громадянської війни та в 20-і–на поч. 30-х рр. У низці прозових та драматичних творів пореволюційного періоду реалістично віддзеркалено життя та побут тогочасного українського села, революційна

та просвітницька діяльність української інтелігенції, наявна критика фальшивого народолюбства, фарисейства та псевдопатріотизму українських лібералів («Співочі товариства», «Малорос-європеець», «Зіна», «Таємність», «Терень», «Чекання» та ін.). Пілком унікальна гостра політична п'єса «Між двох сил» (1918) написана В. в розпал громадянської війни в Україні, по гарячих слідах кривавих подій, що тільки починали розгортатися і ще не мали зримих перспектив завершення.

У перші роки еміграції В. написав цикл психологічних оповідей із історії свого дитинства («Намисто», 1921–23), повість «На той бік» (1923), про ще свіжі враження від громадянської війни, а згодом — кілька соціально-утопічних романів, початок яким був покладений першим в українській літературі утопічним фантастично-пригодницьким романом «Сонячна машина» (1924). Подальші твори цього жанру — «Нова заповідь» (1931, ост. ред. — 1948), «Вічний імператив» (1936), «Лепрозорій» (1938) є спробами художнього «апробування» конкордистської тематики та проблематики в обставинах західного капіталістичного суспільства (Франції, Німеччини та ін.), «Слово за тобою, Сталіне!» (1950) — в обставинах тоталітарного режиму в СРСР. Але з усіх романів тільки «Нова заповідь», присвячений зокрема боротьбі з більшовицькою експансією на Заході, був опублікований за життя письменника (1949). В піломві всі романи конкордистської тематики містили гостру кри-

тику як капіталістичної, так і соціалістичної систем із позицій конкордистського світогляду та були новаторськими в українській прозі — як проблематикою, так і поетикою (засоби авантюрно-дефективного роману та кіно, масштабність відображення подій, гігантські символічні образи-метафори та ін.). До творчого доробку В. цього періоду належить і низка драм, кіносценаріїв, творів живопису, в якому В. також виявив оригінальне обдарування.

Малювати В. почав у 1910-і рр. Автор натюрмортів (переважно), пейзажів (передмістя Парижа, «Протока на Сені», «Яблуні», «Український пейзаж», «У листопаді над озером», «Вітер», «Все, що лишилося», «Квіти» та ін.), портретів («Натюрморт», «Автопортрет»). Роботи В. експонувалися в Львові (1933–34), Парижі. Персональні виставки в Нью-Йорку (1989).

Художні твори В. перекладалися багатьма європейськими мовами: в Україні в 1926–30 було видано 24-томне зібрання «Творів». Ряд зб. творів і романів надруковано на Заході й у 90-і рр. (після півстолітньої заборони) — в Україні та Росії. Відновлено постановки п'єс В. в Україні, США й ін. країнах світу. Чимало драматичних творів екранізовано в 20-і та 90-і рр. У 1990 р. засновано Літературну премію ім. В. Винниченка. Портрети В. виконали П. Глущенко, М. Жук.

Тв.: Повісті й оповідання. Львів, 1903; Дисгармонія. СПб, 1906; Твори. Кн. 1–10. К., 1906–1916; Відродження нації. Ч. I–III.

К.–Відень, 1920, репринтне перевидання: К., 1990; Твори. тт. 1–24. Х., 1926–1930; Нова заповідь: Роман. Новий Ульм, 1950; Слово за тобою. Сталіне! Нью-Йорк, 1971; Намисто. Вінніпег, 1976; К., 1989; Сонячна машина. К., 1989; Вибрані п'єси. К., 1991; Заповіт борцям за визволення. К., 1991; Золотые россыпи: Чекисты в Париже. М., 1991; Честность с собой. Записки кудносого Мефистофеля. М., 1991; Раб краси: Оповідання, повість, шоленикові записи. К., 1994.

Лит.: Тищенко Ю. Хто такий В. Винниченко? Біографічний нарис. К., 1917; Свеницький І. Винниченко (Спроба літературної характеристики). Львів, 1920; Річицький А. Володимир Винниченко в літературі й політиці. Х., 1928; Христюк П. Письменницька творчість В. Винниченка (Спроба соціологічного аналізу). Х., 1929; Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. Дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк, 1980; Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка. Нью-Йорк, 1981; Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії В. Винниченка. К., 1994; Гнідан О., Дем'янівська Л. Володимир Винниченко: життя, діяльність, творчість. К., 1996; Верстюк В. Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біогр. довід. К., 1998.

В.А. Бурбела

* * *

АРТЕМОНОВИЧ Андрій Федорович (02.10.1828, Мінська губ. (Білорусь)–04.05 1887, Кре-